

TALK OF THE TOWN

39⁷

ΜΕ ΤΟΝ

Ίαν ΜακΓιούαν

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

Λίγο προτού έρθει στην Ελλάδα, ο σπουδαίος Βρετανός συγγραφέας μιλά αποκλειστικά στη LiFO για το νέο του μυθιστόρημα «Τι μπορούμε να γνωρίζουμε», την τεχνητή νοημοσύνη, την κλιματική αλλαγή, τη μνήμη και τους νέους.

ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ, υπάρχουν πράγματα που χάνονται και, ακριβώς γι' αυτό, αποκτούν μεγαλύτερη αξία. Ένας άνθρωπος που δεν προλάβουμε να γνωρίσουμε. Μια εποχή που τελείωσε προτού προλάβουμε να καταλάβουμε ότι τη ζούσαμε. Ένα βιβλίο που χάθηκε και δεν θα ξαναβρεθεί. Ή ένα ποίημα που όλοι γνωρίζουν ότι υπήρξε αλλά κανείς δεν έχει διαβάσει.

Αυτές ήταν οι σκέψεις που επέστρεφαν επίμονα καθώς τελείωνα το *Τι μπορούμε να γνωρίζουμε* (μτφρ. Κατερίνα Σχινά, εκδ. Πατάκη), το νέο μυθιστόρημα του Ίαν ΜακΓιούαν, ενός από τους σημαντικότερους και για πολλούς του «εθνικού συγγραφέα» της σύγχρονης Βρετανίας. Η ιστορία του αρχίζει με ένα ποίημα που απαγγέλθηκε μία και μοναδική φορά, το 2014, σε ένα πάρτι γενεθλίων. Έναν αιώνα αργότερα, ένας άνθρωπος αφιερώνει τη ζωή του στην προσπάθεια να ανακαλύψει τι έλεγε. Το 2119, όμως, τίποτα δεν είναι όπως το γνωρίζουμε. Η άνοδος της στάθμης της θάλασσας έχει καταπιεί τις πεδινές περιοχές της Βρετανίας, μετατρέποντας τη χώρα σε αρχιπέλαγος. Ο κόσμος που κάποτε θεωρούσαμε οικείο έχει υποχωρήσει κάτω από το νερό, ενώ ο πολιτισμός του 21ου αιώνα έχει καταλήξει ένα ατελές αρχείο: θραύσματα, μαρτυρίες, εικασίες, πράγματα που κάποτε ήταν αυτονόητα και τώρα χρειάζονται ερμηνεία.

TALK OF THE TOWN

39 λεπτά με τον Ταν ΜακΓιοϋαν

Ο ΜακΓιοϋαν κάνει κάτι που μοιάζει απλό αλλά είναι βαθιά ανατρεπτικό: κοιτάζει το παρελθόν μέσα από τα μάτια ενός μέλλοντος που δεν μπορεί να καταλάβει πλήρως. Μέσα από αυτή την απόσταση θέτει ένα ερώτημα που βρίσκεται στον πυρήνα τόσο της Ιστορίας όσο και της ανθρώπινης μνήμης: τι μένει από μια εποχή όταν χαθούν οι άνθρωποι που τη γνώρισαν; Ίσως τελικά ο καλύτερος τρόπος να μιλήσουμε για το παρελθόν είναι να το κοιτάζουμε από το μέλλον. Και ίσως ο πιο σωστός τρόπος να φανταστούμε το μέλλον είναι να αντιληφθούμε πόσο συχνά κάνουμε λάθος όταν πιστεύουμε ότι γνωρίζουμε τι έρχεται.

Ο Βρετανός συγγραφέας ανήκει σε εκείνη τη σπάνια κατηγορία μυθιστοριογράφων που μπορούν να επιστρέφουν ξανά και ξανά στα ίδια ανθρώπινα ερωτήματα χωρίς ποτέ να δίνουν την ίδια απάντηση. Από το *Άμστερνταμ*, τον *Νόμο περί τέκνων* και την *Έμμηνη Αγάπη* μέχρι την *Εξίλιψη*, έχει γράψει για την αγάπη, την ενοχή, τη μνήμη και την απώλεια, αλλά κυρίως για κάτι που προσδιορίζεται πιο δύσκολα: τον τρόπο με τον οποίο η πραγματικότητα αλλάζει όταν περνά μέσα από τη μνήμη και την αφήγησή μας.

Στα 77 του, ο πολυβραβευμένος Βρετανός συγγραφέας μοιάζει να έχει μετακινήσει ακόμη περισσότερο προς αυτή την γκρίζα ζώνη ανάμεσα σε αυτό που γνωρίζουμε και σε αυτό που πιστεύουμε ότι γνωρίζουμε. Τι θυμόμαστε πραγματικά; Πόσο από το παρελθόν μας είναι γεγονότος και πόσο ανακατασκευής; Και τι συμβαίνει όταν εκείνοι που έρχονται ύστερα από εμάς προσπαθούν να καταλάβουν έναν κόσμο που εμείς θεωρούσαμε αυτονόητο;

Στο *Τι μπορούμε να γνωρίζουμε*, ο ΜακΓιοϋαν μεταφέρει αυτά τα ερωτήματα σε ένα μέλλον που μοιάζει ταυτόχρονα μακρινό και ανησυχητικά οικείο. Η κλιματική αλλαγή έχει αλλάξει τον χάρτη της Βρετανίας, η τεχνητή νοημοσύνη έχει μεταμορφώσει τη σχέση των ανθρώπων με τη γνώση και η τεχνολογία έχει αφήσει πίσω της ατελείωτα ίχνη: emails, μηνύματα, αναζητήσεις, φωτογραφίες, ψηφιακά αρχεία. Θεωρητικά, οι άνθρωποι του μέλλοντος θα γνωρίζουν για εμάς περισσότερα από οποιαδήποτε προηγούμενη γενιά γνώριζε για τους νεκρούς της. Κι όμως, ο ΜακΓιοϋαν θέτει την πιο ουσιαστική ερώτηση: μήπως η αβυθώνας των στοιχείων δεν μας φέρνει πιο κοντά στην αλήθεια;

Γιατί ένα αρχείο δεν είναι απαραίτητα μια μνήμη και μια μνήμη δεν είναι απαραίτητα η αλήθεια. Όσο περισσότερα ίχνη αφήνουμε πίσω μας, τόσο περισσότερες είναι ίσως και οι πιθανότητες να παρερμηνευτούμε. Το μυθιστόρημα γίνεται έτσι μια ιστορία για το μέλλον αλλά και μια έρευνα πάνω στα όρια της γνώσης, της φιλελεύθερης ατομικότητας και της ψηφιακής μνήμης. Ένας συγγραφέας που επί δεκαετίες ενδιαφέρεται για τις μικρές ρωγμές μέσα από τις οποίες αλλάζει η ανθρώπινη ζωή, κοιτάζει τώρα έναν κόσμο όπου οι ρωγμές αυτές δεν είναι μόνο προσωπικές. Είναι τεχνολογικές, πολιτικές, κλιματικές και ίσως, τελικά, υπαρξιακές.

Λίγο προτού φτάσει στην Ελλάδα για λίγες ημέρες διακοπών και με αφορμή την εμφάνισή του στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών στις 29 Σεπτεμβρίου, προκειμένου να μιλήσει για την ελληνική έκδοση του βιβλίου του, μίλησα με τον Ταν ΜακΓιοϋαν διαδικτυακά. Εκείνος από την αγγλική εξοχή, εγώ από την Αθήνα. Μια συζήτηση για το νέο του μυθιστόρημα, αλλά και για όλα όσα βρίσκονται πίσω και πέρα από αυτό: τη μνήμη και την απώλεια, την τεχνολογία και το κλίμα, το γήρας και τον έρωτα, αλλά κυρίως για το αβέβαιο μέλλον που προσπαθούμε διαρκώς να προβλέψουμε, ίσως επειδή γνωρίζουμε ότι δεν μπορούμε. «Είμαστε παιδιά χαμένα στο δάσος των δικών μας ευφυών δημιουργημάτων», λέει σε μια αποστροφή της συζήτησής μας και ίσως αυτή η φράση να περιγράφει καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη το βιβλίο του. Και συνεχίζει: «Η θρησκεία είναι το τέλει παράδειγμα. Όμως οι

περισσότεροι από εμάς δεν μπορούμε να αποδείξουμε σχεδόν τίποτα: ότι η Γη περιστρέφεται γύρω από τον Ήλιο, ότι το άθροισμα των γωνιών ενός τριγώνου ισούται με 180 μοίρες, ότι η ζωή εξελίχθηκε μέσω της φυσικής επιλογής».

Το 2014, κατά τη διάρκεια του πάρτι γενεθλίων της Βίβεν Μπλάντι, ο σύζυγός της, Φράνσις, απαγγέλλει το ποίημα «Μια κορόνα για τη Βίβεν», καθελώνοντας τους παρευρισκόμενους. Είναι η πρώτη και τελευταία φορά που το ποίημα ακούγεται δημόσια. Η περίπτωση θεωρείται κορυφαίο λογοτεχνικό γεγονός. Εκατό χρόνια αργότερα, φίλοι της ποίησης, ερευνητές και μελετητές εξακολουθούν να αναζητούν το ίδιο το ποίημα και το μήνυμά του. Κανένα αντίγραφο δεν έχει βρεθεί. Το 2119, όμως, η ίδια η χώρα έχει αλλάξει. Η Βρετανία έχει μετατραπεί σε ένα αρχιπέλαγος από διάσπαρτα νησιά. Οι επιζητούντες κουβαλούν πλέον μόνο την ανάμνηση της ποικιλίας και του πλούτου ενός πολιτισμού που βρίσκεται κάτω από το νερό.

Σε ένα από αυτά τα νησιά βρίσκεται το πανεπιστήμιο Σάουθ Ντάουνς. Εκεί εργάζεται ο Τομ Μέτκαλφ, ερευνητής που μελετά τα αρχεία των πρώτων δεκαετιών του 21ου αιώνα. Τον γοητεύει ένας κόσμος που για εκείνον έχει σχεδόν μυθική διάσταση: ένας κόσμος γεμάτος ελευθερίες, δυνατότητες και μια αίσθηση αβυσθών που οι μεταγενέστερες γενιές έχουν χάσει. Η τυχαία ανακάλυψη ενός στοιχείου που ίσως τον οδηγήσει στο μεγάλο χαμένο ποίημα θα τον φέρει αντιμέτωπο με περίπλοκους έρωτες και ένα έγκλημα, ανατρέποντας όσα πίστευε ότι γνώριζε για μια ιστορία που είχε μελετήσει σε βάθος.

Το *Τι μπορούμε να γνωρίζουμε* είναι ταυτόχρονα μυθολογικός άθλος, ερωτική ιστορία, λογοτεχνικό θρίλερ και στοχασμός πάνω στις λέξεις που αφήνουμε πίσω μας. Ίσως γι' αυτό, όταν τον ρωτώ τι είναι εκείνο που τον κάνει να διατηρεί την αισιοδοξία του σε μια εποχή που υπάρχουν τόσοι λόγοι για να την εγκαταλείψουμε, η απάντησή του δεν είναι ιδεαλιστική. «Καταρχάς, ένα ισχυρό ένστικτο αυτοσυντήρησης», λέει. Και γυρνάει προς την τεχνολογία. «Το βλέπουμε σήμερα, καθώς οι ίδιοι οι κολοσσοί που αναπτύσσουν την τεχνητή νοημοσύνη μάς λένε πόσο φοβισμένοι είναι από αυτό που δημιουργήσαν».

Η αισιοδοξία του, λοιπόν, δεν είναι ακριβώς πίστη στην ανθρώπινη καλοσύνη. Είναι περισσότερο μια υπόθεση βασισμένη στο συμφέρον. Θα χρειαστεί, λέει, «να συμβούν μια δυο μεγάλες καταστροφές στον ανεπιτυγμένο κόσμο» και τότε θα αρχίσουμε να αντιμετωπίζουμε σοβαρά την κλιματική αλλαγή. Την ίδια στιγμή, ο κόσμος γίνεται όλο και περισσότερο ηλεκτροκίνητος. «Η ηλιακή και η αιολική ενέργεια είναι φθηνότερες από τα ορυκτά καύσιμα». Και ίσως, τελικά, «το προσωπικό συμφέρον, περισσότερο από τον ιδεαλισμό, να είναι αυτό που θα μας βγάλει από τη δύσκολη θέση».

Είναι μια σκέψη που ταιριάζει με το μυθιστόρημά του. Γιατί ο κόσμος του 2119 δεν συγκροτεί απλώς μια προειδοποίηση για το τι μπορεί να συμβεί. Είναι και μια υπενθύμιση ότι οι άνθρωποι του μέλλοντος θα κοιτούν εμάς όπως εμείς κοιτάμε σήμερα τις προηγούμενες γενιές: προσπαθώντας να καταλάβουν τι γνωρίζαμε, τι αγνοήσαμε και τι επιλέγαμε να μη δούμε.

Η γνώση, άλλωστε, βρίσκεται στον πυρήνα του βιβλίου. Το ίδιο το ερώτημα του τίτλου – τι μπορούμε να γνωρίζουμε; – μοιάζει να γίνεται όλο και πιο δύσκολο σε έναν κόσμο όπου οι πληροφορίες πολλαπλασιάζονται αλλά η βεβαιότητα δεν ακολουθεί. «Οι περισσότεροι από εμάς δεν μπορούμε να αποδείξουμε σχεδόν τίποτα», επισημαίνει ο Βρετανός συγγραφέας. Το χαμένο ποίημα είναι, με αυτή την έννοια, κάτι περισσότερο από ένα λογοτεχνικό εύρημα. Οι άνθρωποι συχνά επιθυμούν περισσότερο εκείνα που δεν μπορούν να αποκτήσουν. Για τον ΜακΓιοϋαν, η εξήγησή είναι απλή και βαθιά ανθρώπινη: «Αυτά που

«Οι περισσότεροι από εμάς δεν μπορούμε να αποδείξουμε σχεδόν τίποτα: ότι η Γη περιστρέφεται γύρω από τον Ήλιο, ότι το άθροισμα των γωνιών ενός τριγώνου ισούται με 180 μοίρες, ότι η ζωή εξελίχθηκε μέσω της φυσικής επιλογής. Επομένως, ναι, είμαστε παιδιά χαμένα μέσα στο δάσος των δικών μας ευφυών δημιουργημάτων».

TALK OF THE TOWN

39 λεπτά με τον Τον ΜακΓιοϋαν

δεν μπορούμε να έχουμε, μπορούμε τουλάχιστον να τα φανταζόμαστε τέλεια. Η ουτοπία είναι ένα παράδειγμα. Και, προσωπικά, χαίρομαι που δεν ζω σε μια ουτοπία».

Ο χρόνος, όμως, δεν αλλάζει τα πάντα. Τουλάχιστον όχι στον τρόπο που θυμόμαστε και επιθυμούμε. Ο ΜακΓιοϋαν λέει ότι γνωρίζει καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το μυαλό του και πως το γράψιμο έχει γίνει «λίγο πιο εύκολο, αλλά και πιο απολαυστικό». Για την αγάπη, όμως, η απάντηση είναι διαφορετική. «Ήταν εύκολο να αγαπήσω τα εγγόνια μου». Και όταν τον ρωτώ αν η επιθυμία, η ζήλια και η ανάγκη να αγαπηθούμε αλλάζουν με την ηλικία, απαντά πως όχι. «Από τη στιγμή που αντιμετωπίζεις το μυαλό και τις αναμνήσεις σου σαν έναν κήπο μέσα στον οποίο είσαι ελεύθερος να περιπλανιέσαι, ο νεανικός και ο ώριμος έρωτας, όπως και η επιθυμία να αγαπηθείς, παραμένουν εξίσου ζωντανά».

Την ίδια στιγμή, όπως θα μου πει, παραμένει επίσης ανοιχτός στην έκπληξη. «Εξακολουθώ να εκπλήσσομαι σχεδόν από τα πάντα». Το ανοιχτό μυαλό, ωστόσο, χρειάζεται προσπάθεια. Καθώς πλησιάζει τα 80, παρατηρεί ότι πρέπει «να πιέζει περισσότερο τον εαυτό του» για να το διατηρεί ανοιχτό. Αυτή πιθανόν να είναι και η μεγαλύτερη δυσκολία της ηλικίας: όχι να γνωρίζει περισσότερα, αλλά να μην παγιδεύεται σε αυτά που ήδη νομίζει ότι γνωρίζει.

Όταν η συζήτηση οδηγείται στις νεότερες γενιές, ο ΜακΓιοϋαν αποφεύγει τις εύκολες γενικεύσεις. Έχει δει, λέει, στις διαδηλώσεις για το κλίμα ένα μεγάλο κομμάτι νέων ανθρώπων «παθιασμένο με την προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος». Έχει δει όμως και ένα άλλο κομμάτι «δειλό και υπερβολικά επικεντρωμένο στις μικροαδικίες και στον ίδιο του τον εαυτό». Η παρατήρηση είναι αιχμηρή αλλά όχι ακριβώς απορητική. Περισσότερο μοιάζει με την αγωνία ενός συγγραφέα που παρακολουθεί τις γενιές να προσπαθούν να αποφασίσουν τι αξίζει πραγματικά να υπερασπιστούν.

Κι ύστερα υπάρχει η ανθρώπινη φύση, αυτό το μεγάλο, ανεξάντηλο θέμα πίσω από όλα τα βιβλία του. Τι μπορεί ακόμη να τον εντυπωσιάσει, ύστερα από τόσους χαρακτήρες, τόσες ιστορίες και τόσες ζωές; «Η ικανότητά μας να είμαστε θαυμαστά έξυπνοι και, ταυτόχρονα, απύθμενα ανόητοι». Γελάει, ίσως λόγω της ίδιας της διατύπωσης. «Όποιος έχει εργαστεί σε πανεπιστήμιο γνωρίζει πόσο ανόητοι μπορούν να γίνουν οι πολύ έξυπνοι άνθρωποι». Για την τεχνητή νοημοσύνη, υποστηρίζει ότι

μπορεί να γράψει βιβλία και μυθιστορήματα χωρίς καμία πρωτοτυπία, αλλά πιθανόν με μεγάλη εμπορική επιτυχία.

Ο Βρετανός συγγραφέας γεννήθηκε το 1948 στο Άλντεροστ. Τα παιδικά του χρόνια δεν τα πέρασε στην Αγγλία αλλά σε στρατιωτικές βάσεις, καθώς ο πατέρας του, αξιωματικός του βρετανικού στρατού, υπηρετούσε σε διάφορα μέρη του κόσμου – κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πολέμησε στη Δουνκέρκη. Για ένα διάστημα η οικογένεια έζησε ακόμη και σε φάρμα με φιστίκια στη Λιβύη. Ο πατέρας του εργαζόταν πολλές ώρες και ο μικρός Τον περνούσε μεγάλο μέρος του χρόνου μόνος με τη μητέρα του. Η μητέρα του, Ρόουζ, ήταν αυτή που του κληροδότησε τη φαντασία και το λογοτεχνικό γονίδιο. Εκείνη, όπως λέει, του εμφύσησε την ανησυχία και το πάθος της παρατήρησης. Στα 11 του τον έστειλαν σε ορφανοστάσιο στην Αγγλία. Ήταν ένα παιδί μάλλον συνισταμένο αλλά ήδη μανιώδως αναγνώστης. Όταν τον ρώτησα αν τον ενδιέφερε η υστεροφημία, θυμήθηκε μια εικόνα από τα παιδιά: στεκόταν κάποτε στο γραφείο ενός εκδότη μπροστά σε ράφια γεμάτα μυθιστορήματα των δεκαετιών του '20 και του '30. Διάβασε τα ενθουσιώδη λόγια στα εξώφυλλα («λαμπρός», «σπουδαίος συγγραφέας της εποχής του») και συνειδητοποίησε ότι τα περισσότερα ονόματα δεν του έλεγαν τίποτα. Η απάντησή του, λοιπόν, ήταν σχεδόν κυνικά απλή: η υστεροφημία είναι «out of my hands».

Λίγο προτού κλείσουμε τη συζήτησή μας, τον ρωτώ τι τον ανησυχεί περισσότερο σε σχέση με το μέλλον: η τεχνολογία, η πολιτική, η κλιματική αλλαγή ή η ανθρώπινη αδιαφορία; Η απάντηση είναι σύντομη αλλά αρκετά ενδεικτική: «Όλα τα παραπάνω». Τελικά αυτό μπορεί να είναι το πραγματικό ερώτημα του Τι μπορούμε να γνωρίζουμε. Όχι πόσα μπορούμε να μάθουμε, αλλά για πόσον καιρό μπορούμε να παραμένουμε ανοιχτοί στην πιθανότητα αυτό που γνωρίζουμε σήμερα να αποδειχθεί αύριο ανεπαρκές. Σε έναν κόσμο που βυθίζεται, η μνήμη γίνεται αρχείο. Σε έναν κόσμο που φοβάται την τεχνολογία του, η γνώση εξελίσσεται σε αμφιβολία. Και σε έναν κόσμο που κοιτάζει το μέλλον, η αισιοδοξία ίσως να μην είναι η πεποίθηση ότι όλα θα πάνε καλά, αλλά η απόφαση να συνεχίσουμε να προσπαθούμε. Ο ΜακΓιοϋαν μοιάζει να επιμένει ακριβώς σε αυτό: στην καταστροφή που έρχεται, στις ζωές που χάνονται, στις ιστορίες που παραποιούνται και στα ποιήματα που κανείς δεν μπορεί να βρει. Εκεί όπου εξακολουθεί να υπάρχει κάτι που αξίζει να αναζητήσουμε.

Έχω δει στις διαδηλώσεις για το κλίμα ένα μεγάλο κομμάτι νέων ανθρώπων παθιασμένο με την προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος. Έχω δει όμως και ένα άλλο κομμάτι δειλό και υπερβολικά επικεντρωμένο στις μικροαδικίες και στον ίδιο του τον εαυτό.

PHOTO: GETTY IMAGES / IDEAL IMAGES

Ο Τον ΜακΓιοϋαν θα βρισκεται στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών στις 29 Σεπτεμβρίου, στο πλαίσιο της σειράς εκδηλώσεων «Συγγραφείς, βιβλία, ιδέες», όπου θα συνομιλήσει με τον Ηλία Μαγκλίνη.